

MEHNAT BOZORI VA UNING SANOAT KORXONALARIDAGI O'RNI

Ilmiy rahbar: S.A'zamov

Andijon davlat texnika instituti

"Iqtisodiyot" kafedrası dotsenti, i.f.n,

Yusupov Umidjon Muhiddin o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

"Iqtisodiyot" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Mehnat bozori zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. U jamiyatda mavjud mehnat resurslaridan samarali foydalanish, aholini ish bilan ta'minlash hamda ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiy adabiyotlarda mehnat bozori deganda ishchi kuchi egalarining o'z mehnat qobiliyatini taklif qilishi va ish beruvchilarning unga bo'lgan talabi asosida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar tizimi tushuniladi. Mehnat bozori faqatgina iqtisodiy jarayon emas, balki u ijtimoiy, huquqiy va institutsional munosabatlarni ham o'z ichiga oladi [1]. Bu bozor ishchi kuchining erkin harakati, ish haqi shakllanishi, bandlik darajasi va ishsizlik kabi muhim ko'rsatkichlar orqali namoyon bo'ladi. Shuningdek, mehnat bozori jamiyat ehtiyojlari va ishlab chiqarish imkoniyatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Mehnat bozorining shakllanishi tarixiy jarayon bo'lib, u iqtisodiy tizimlarning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Dastlabki jamiyatlarda natural xo'jalik hukmron bo'lganligi sababli mehnat bozori mavjud bo'lmagan. Ammo tovar ishlab chiqarish va bozor iqtisodiyotining rivojlanishi natijasida ishchi kuchi alohida iqtisodiy kategoriya sifatida shakllandi va uni sotib olish hamda sotish jarayoni yuzaga keldi [2]. Shu tariqa mehnat bozori asta-sekin mustaqil iqtisodiy tizim sifatida rivojlana boshladi. Mehnat bozori shakllanishining asosiy shartlaridan biri bu ishchi kuchining erkinligi va uning o'z mehnatini mustaqil ravishda sotish imkoniyatidir. Bu esa xususiy mulkchilikning rivojlanishi, tadbirkorlik

faoliyatining kengayishi va iqtisodiy erkinlikning oshishi bilan bevosita bog'liq. Bundan tashqari, mehnat bozorining rivojlanishida davlatning roli ham muhim bo'lib, u bandlik siyosati, mehnat qonunchiligi va ijtimoiy himoya tizimi orqali bozorni tartibga soladi.

Mehnat bozori rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni bir necha guruhlarga ajratish mumkin. Birinchi navbatda, iqtisodiy omillar muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy o'sish sur'atlari, investitsiyalar hajmi, ishlab chiqarish darajasi va texnologik taraqqiyot mehnat bozoridagi talab va taklif nisbatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, iqtisodiyotda o'sish kuzatilganda yangi ish o'rinlari yaratiladi va ishchi kuchiga talab ortadi. Aksincha, iqtisodiy inqiroz davrida ishsizlik darajasi oshadi. Ikkinchi muhim omil - demografik omillardir. Aholi sonining o'sishi, yosh tarkibi, migratsiya jarayonlari mehnat resurslari hajmi va tarkibini belgilaydi. Mehnat resurslari esa mehnat bozorining asosiy tarkibiy elementi hisoblanadi. Aholining mehnatga layoqatli qismi qancha ko'p bo'lsa, mehnat bozori shuncha faol bo'ladi. Shu bilan birga, malakali kadrlar ulushining oshishi bozor sifat ko'rsatkichlarini yaxshilaydi. Uchinchi omil - ijtimoiy omillardir. Ta'lim tizimi, kasb-hunar tayyorlash darajasi, aholining turmush darajasi va motivatsiyasi mehnat bozorining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy iqtisodiyotda ayniqsa malakali va yuqori bilimga ega kadrlar katta talabga ega bo'lib, bu esa ta'lim tizimining ahamiyatini yanada oshiradi. To'rtinchi muhim omil - texnologik taraqqiyotdir. Raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirish va sun'iy intellektning rivojlanishi mehnat bozorida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ba'zi an'anaviy kasblar yo'qolib borayotgan bo'lsa, yangi kasblar paydo bo'lmoqda. Bu esa ishchi kuchidan yangi ko'nikmalarni talab etadi va mehnat bozorining moslashuvchanligini oshiradi. Beshinchi omil - institutsional va huquqiy omillardir. Mehnat qonunchiligi, ish beruvchi va xodim o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar mehnat bozorining barqarorligini ta'minlaydi. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan bandlik siyosati, ijtimoiy himoya dasturlari va soliq siyosati ham mehnat bozori rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, globalizatsiya jarayoni ham mehnat bozoriga katta ta'sir

ko'rsatmoqda. Xalqaro mehnat migratsiyasi, xorijiy investitsiyalar va transmilliy kompaniyalar faoliyati natijasida mehnat bozori xalqaro xarakter kasb etmoqda. Bu esa bir tomondan yangi imkoniyatlar yaratsa, boshqa tomondan raqobatni kuchaytiradi.

Mehnat bozorining samarali faoliyati talab va taklif muvozanatiga bog'liq [3]. Agar ishchi kuchi taklifi talabdan ortiq bo'lsa, ishsizlik yuzaga keladi. Aksincha, talab yuqori bo'lsa, ish haqi oshadi va kadrlar yetishmovchiligi kuzatiladi. Shu sababli mehnat bozorini muvozanatlash davlat siyosatining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, mehnat bozori murakkab va ko'p qirrali iqtisodiy tizim bo'lib, uning shakllanishi tarixiy jarayonlar, iqtisodiy islohotlar va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Uning rivojlanishiga iqtisodiy, demografik, ijtimoiy, texnologik va huquqiy omillar kompleks tarzda ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy sharoitda mehnat bozorini samarali boshqarish, malakali kadrlarni tayyorlash va bandlikni ta'minlash iqtisodiy barqarorlikning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Q.X.Abdurahmonov, N.Q.Zokirova, Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi. -T.: «Fan va texnologiya», 2013, 536 bet.
2. Abdurahmonov Q.X., Shoyusupova N.T., Bakieva I.A., «Mehnat iqtisodiyoti» (Darslik) – T.: TDIU, 2011. 237 bet.
3. Abdurahmonov Q.X., Shoyusupova N.T., Bakieva I.A., “Mehnat iqtisodiyoti” (Darslik) – T.: TDIU, 2009. 257 bet.